

BARBARA KOTOWA

**Metodologiczne i pozametodologiczne
aspekty rozwoju nauki w perspektywie badawczej
Krystyny Zamiary**

Tytułowe zagadnienie nie należy wprowadzić już dzisiaj do wiodących w obrębie filozofii nauki czy metodologii – spór o determinanty rozwoju wiedzy naukowej stanowił centralny problem badawczy, jak wiadomo, w latach 60. i 70. ubiegłego stulecia – nie znaczy to jednak, że jest ono nieopłacalne (jak powiedziałby zapewne Richard Rorty) jako przedmiot kulturoznawczej refleksji nad nauką (praktyką badawczą i regulującą ją świadomością metodologiczną) jako dziedziną kultury symbolicznej. Co więcej, znane powszechnie w kręgach filozofów nauki i metodologów opozycyjne rozstrzygnięcia w tej kwestii, wyznaczone ongiś nazwiskami z jednej strony Poppera i jego kontynuatorów, z drugiej zaś Kuhna, chociaż stworzyły dogodne ramy dla rozmaitych kompromisowych stanowisk, nie wykluczają przecież innych możliwych rozwiązań. Mam tu na uwadze takie zwłaszcza rozwiązania, które wykraczają poza owe ramy, proponując na przykład jako punkt wyjścia wszelkich rozważań nad nauką, a więc również metodologicznych, określone ustalenia poprzedzające logicznie refleksję typu metodologicznego, mianowicie ustalenia dotyczące kultury w ogóle. W ten sposób nauka, będąca jedną z dziedzin kultury (i regulowana przez nią praktyka badawcza), może być ujmowana jako przedmiot badań w kontekście tej ostatniej jako całości, co pozwala dostrzec i opisać jej powiązania funkcjonalne z innymi dziedzinami kultury, w szczególno-

ści zaś uchwycić także pozametodologiczne, zewnętrzne uwarunkowania rozwoju wiedzy naukowej.

Ujmowana w perspektywie kulturoznawczej, a więc zakładająca ustalenia ogólnej teorii kultury, nauka (jako praktyka badawcza i regulująca ją świadomość metodologiczna), analizowana pod kątem jej uwarunkowań wewnątrzmetodologicznych, jak i zewnętrznych, pozametodologicznych, była przedmiotem szczególnej uwagi zmarłej w styczniu 2012 roku Profesor Krystyny Zamiary, od 2010 roku emerytowanego pracownika Instytutu Kulturoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jej pamięci poświęcam poniższe pisanie.

1.

Zagadnienie rozwoju poznania naukowego i determinujących ów rozwój czynników stanowi główny przedmiot zainteresowań badawczych Krystyny Zamiary już w najwcześniejszym okresie jej twórczości naukowej i znajduje swój wyraz najpierw w opublikowanej w 1974 roku pracy doktorskiej, zatytułowanej *Metodologiczne znaczenie sporu o status poznawczy teorii* [Zamiara, 1974], gdzie rozwój nauki rozważany jest głównie w kontekście jej uwarunkowań wewnątrzmetodologicznych, a następnie w mieszczącej się także w tej dziedzinie badań rozprawie habilitacyjnej z roku 1979 [Zamiara, 1979], której tytuł *Epistemologia genetyczna Piageta a społeczny rozwój nauki* wskazuje już wyraźnie na obecność w niej refleksji dotyczącej także pozametodologicznych, zewnętrznych uwarunkowań rozwoju wiedzy naukowej. Obydwie wymienione prace, z uwagi na podjętą problematykę, dają się usytuować w obrębie dwóch specyficznych dziedzin problemowych ogólnej filozofii nauki i dotyczą – w ramach pierwszej z nich – takich przede wszystkim zagadnień, jak: stosunek teorii naukowej do doświadczenia i jej status poznawczy określony przez ów stosunek, wpływ czynników wewnątrzmetodologicznych na rozwój wiedzy naukowej oraz stopień uzależnienia tego rozwoju od czynników pozametodologicznych, zewnętrznych względem nauki jako praktyki badawczej, czynników społecznych i psychobiologicznych. W ramach drugiej dziedziny na plan pierwszy wysuwają się kwestie

z zakresu szczegółowej metodologii nauk, należące do filozofii nauk humanistycznych, dotyczące przede wszystkim jednak relacji pomiędzy humanistyką i psychologią.

Punktem wyjścia badań podjętych przez Autorkę w ramach pierwszej z owych dziedzin było założenie, że rozwój nauki, ujęty metodologicznie, można scharakteryzować w terminach redukcji¹ jednej teorii (systemu wiedzy) do kolejnej teorii (systemu wiedzy) w dowolnej dziedzinie empirycznej. W związku z tym postawione zostało pytanie, czy istnieje związek pomiędzy poszczególnymi modelami redukcji a różnymi koncepcjami statusu poznawczego teorii². Pod uwagę zostały wzięte trzy zasadnicze, opozycyjne względem siebie koncepcje, reprezentatywne dla trzech zaznaczających się historycznie orientacji epistemologicznych, mianowicie (1) pozytywistyczna (tzw. opisowa), (2) instrumentalistyczna (w sensie Rudolfa Carnapa) i (3) realistyczna (w sensie Paula Karla Feyerabenda). W wyniku przeprowadzonych analiz dotyczących rzeczonego związku okazało się, że konsekwencją każdej z trzech wyróżnionych koncepcji statusu poznawczego teorii jest specyficzny dla niej model redukcji jednej teorii (systemu wiedzy empirycznej) do drugiej. I tak w przypadku koncepcji zorientowanej pozytywistycznie procedura redukcji dotyczy wyłącznie zdań fenomenalistycznych (sformułowanych w terminach obserwacyjnych) i polega na ścisłej redukcji tej części redukowanego systemu wiedzy do odpowiedniej, równie fenomenalistycznej części systemu wiedzy redukującego.

Instrumentalistyczne stanowisko w kwestii statusu poznawczego teorii daje się ująć w postaci wielu różnych tez o redukcji, podporządkowanych jednakże dwom zasadom generalnym, z których pierwsza stwierdza, że

¹ Naukowa praktyka redukcyjna rozumiana jest przez Autorkę jako „zespół zabiegów poznawczych mających na celu dedukcyjne wyprowadzenie systemu teoretycznego wiedzy empirycznej S (lub określonego jego fragmentu S*) z odpowiedniego innego systemu teoretycznego wiedzy empirycznej S''”; rozróżnione zostały trzy rodzaje redukcji: (1) ścisła, (2) osłabiona i (3) cząstkowo-eksplicacyjna [Zamiara, 1974, s. 235 i s. 18].

² Autorka odwołuje się do tradycyjnego poglądu na status poznawczy teorii, przez który rozumie się „określony zespół twierdzeń stanowiących proponowane rozwiązanie następującego problemu: Czy teorie empiryczne, stosowane jako przesłanki w różnych przypadkach wyjaśniania, są zbiorami zdań, w odniesieniu do których stawiać można teoriopoznawczą kwestię ich prawdziwości względnie fałszywości?” [Zamiara, 1974, s. 27].

w procesie redukcji pozostaje bez zmian sens empiryczny, jaki przysługuje całemu systemowi redukowanemu, druga zaś mówi o tym, że dowolna redukcja teoretycznego systemu wiedzy do systemu redukującego zawsze zachowuje wszystkie zdania fenomenalistyczne, które wchodzą w skład części fenomenalistycznej systemu redukowanego – na gruncie systemu redukującego.

Analiza założeń trzeciej z wymienionych koncepcji statusu poznawczego teorii, koncepcji zorientowanej realistycznie, doprowadziła Autorkę do wniosku, że z punktu widzenia uzyskanych wyników zasadne jest odrzucenie w kwestii redukcji zarówno stanowiska pozytywistycznego, jak i instrumentalistycznego. Podstawą takiej decyzji było przekonanie, że ujmowana całościowo wiedza faktualna (stwierdzająca określone stany rzeczy) nie zawiera się bez reszty w wiedzy fenomenalistycznej: poza obszarem tej ostatniej pozostaje wiedza teoretyczna, która również, jak w przypadku wiedzy fenomenalistycznej, ma swoje odniesienie przedmiotowe. Tak więc wiedzy teoretycznej (pod warunkiem, że podlega ona testowalności empirycznej) przypisuje się status wiedzy faktualnej. W tej sytuacji uznanie poszczególnych twierdzeń danego systemu wiedzy zależy od uznania go jako całości, całość ta stanowi bowiem każdorazowo kontekst aktów testujących poszczególne twierdzenia, także fenomenalistyczne. Znaczący to, że w przypadku negatywnego wyniku danego testu, to znaczy wykazania, iż określony składnik danego systemu wiedzy jest nieprawomocny, w szczególności może nim być zdanie fenomenalistyczne, nieprawomocność ta dotyczy systemu wiedzy jako całości.

Przyjęta przez Autorkę „pozytywna” teza o redukcji jako konsekwencji realistycznie zinterpretowanej koncepcji statusu poznawczego teorii głosi – w Jej sformułowaniu – co następuje: „Jeśli twierdzeniom systemu redukowanego S bądź twierdzeniom fragmentu S* systemu S przysługuje w kontekście systemu redukującego S' (ewentualnie wzbogaconego o odpowiednie definicje lub prawa) takie znacznie systemowe, przy którym twierdzenia te są akceptowalne na jego gruncie, a przy tym system redukujący S' (ewentualnie wzbogacony o dodatkowe definicje lub prawa) nie został dotąd sfalsyfikowany, to system S, ewentualnie jego, wyróżniony w oparciu o jakieś kryteria merytoryczne, fragment S*, jest redukowalny

ściśle lub w sposób osłabiony, lub częściowo – eksplikacyjnie do systemu S' (rozszerzonego ewentualnie o dodatkowe definicje lub prawa)” [Zamiana, 1974, s. 236–237].

Implikowane przez poszczególne koncepcje statusu poznawczego teorii, specyficzne dla nich modele redukcji przeanalizowane zostały następnie przez Autorkę pod kątem ich wpływu na proces rozwoju teoretycznego w nauce. Okazało się, że każdy z trzech wymienionych modeli redukcji determinuje (warunkuje) w pewien sposób rozwój wiedzy naukowej. W przypadku koncepcji pozytywistycznej mówić można o kumulatywnym charakterze owego rozwoju: następujące po sobie w czasie kolejne redukcje dotyczą fenomenalistycznych części redukowanych i redukujących systemów teoretycznych, przy czym te drugie cechuje zawsze wyższy stopień ogólności. Kumulacja fenomenalistycznych części wcześniejszych systemów teoretycznych do systemów późniejszych (o szerszym zakresie stosowalności empirycznej) wchodzi również w grę w przypadku koncepcji instrumentalistycznej, natomiast różnica pojawia się, jeśli idzie o teoretyczne części tych systemów, ich redukcja wymaga zastosowania tzw. praw pomostowych (E. Nagel). Zdecydowanie antykumulatywny charakter rozwoju wiedzy łączy się z realistyczną koncepcją statusu poznawczego teorii. Stosowana tutaj redukcja częściowo-eksplikacyjna kolejnych, o coraz wyższym stopniu ogólności, systemów teoretycznych polega na „stałej rewizji i korekcie dotąd akceptowanej wiedzy”, i to zarówno jej części teoretycznej, jak i fenomenalistycznej. Redukcja tak rozumiana umożliwia ustalenie, czy akceptowany wcześniej system teoretyczny był fałszywy (nieprawomocny), a ponadto pozwala wyjaśnić ten stan rzeczy z perspektywy systemu późniejszego, redukującego.

Poczynione przez Autorkę ustalenia co do statusu poznawczego systemów teoretycznych oraz ich konsekwencji w postaci określonych modeli redukcji wyraźnie wskazują na to, że mamy tu do czynienia ze ściśle zespolonymi ze sobą wewnątrzmetodologicznymi czynnikami determinującymi rozwój wiedzy naukowej.

Ustalenia poznawcze, o których mowa, dotyczące dotąd rozwoju nauki ujmowanej *en bloc*, odniesione zostały następnie do konkretnej dyscypliny, mianowicie do psychologicznej praktyki badawczej. Autorka roz-

waża teraz możliwość wyjaśnienia stosowanych procedur redukcji oraz ich rezultatów, analizując w tym celu trzy wybrane przykłady z zakresu praktyki redukcyjnej: (1) Burrhusa Frederica Skinnera, reprezentującego stanowisko pozytywistyczne, (2) Ernesta Ropiequeta Hilgarda, reprezentującego ujęcie instrumentalistyczne, oraz (3) Jerzego Konorskiego, który reprezentuje stanowisko realistyczne. Wyniki przeprowadzonych analiz potwierdziły wcześniej uzyskane rezultaty: zakładana przez wymienionych badaczy koncepcja statusu poznawczego teorii i w tym przypadku determinuje typ związku, jaki łączy ową teorię z inną; typy te okazały się reprezentatywne dla określonych modeli redukcji.

2.

Uzyskane wyniki dały początek systematycznie prowadzonym odąd przez Krystynę Zamiarę badaniom nad rozwojem psychologicznej praktyki naukowej i – tworzących jej zaplecze filozoficzne – orientacji epistemologicznych. Analizie poddane zostały takie nurty i kierunki badawcze w psychologii, jak: introspekcjonizm, behawioryzm skrajny, neobehawioryzm, pawłowizm (jako wersja psychoneurofizjologii), tak zwana psychologia poznawcza, psychoanaliza (klasyczna, czyli freudyzm), neopschoanaliza, tak zwana psychologia humanistyczna. Różne odmiany psychologicznej praktyki badawczej analizowane były wprawdzie pod kątem ich związku logicznego z orientacją epistemologiczną, a następnie w celu określenia natury samego związku oraz jego możliwych uwarunkowań.

Szczególne miejsce w tak ukierunkowanych badaniach zajmuje epistemologia genetyczna Jeana Piageta, zaprojektowana przez jej twórcę jako teoria rozwoju wszelkiej wiedzy, a więc także wiedzy naukowej. Poddając tę koncepcję rekonstrukcji logicznej, Krystyna Zamiara pokazała jej związek z Piagetowską psychologią rozwoju umysłowego, ujawniając założenia teoriopoznawcze zarówno tej ostatniej, jak i samej epistemologii genetycznej. Przeprowadzone badania umożliwiły sformułowanie oraz uzasadnienie tezy, że psychologia rozwoju umysłowego dowolnej jed-

nostki ludzkiej jest składnikiem teorii rozwoju wiedzy, czyli epistemologii genetycznej. Wskazana została przy tym pewna rozbieżność pomiędzy deklarowanymi przez Piageta założeniami teoriopoznawczymi a tymi, jakie faktycznie przyjął i realizował w prowadzonych badaniach.

W swoich krytycznych analizach koncepcji Piagetowskiej Autorka nie poprzestała jednak na logicznej rekonstrukcji poglądów szwajcarskiego psychologa, jak to się najczęściej czyni, ale postawiła sobie – jako cel nadrzędny – zadanie znacznie ambitniejsze: podjęła także próbę uzyskania odpowiedzi na pytanie o praktyczno-objektywne odniesienie przedmiotowe³ tej koncepcji. Inaczej mówiąc, chodziło o rozpoznanie i określenie jej funkcji społecznej jako naukowej praktyki badawczej, o zakres efektywności jej wyników, ocenianych pod tym kątem w perspektywie historycznej z punktu widzenia społecznych oczekiwań (społecznego zapotrzebowania na określony rodzaj wiedzy), a więc wedle określenia Autorki – „o zakres słuszności historycznej” rozpatrywanej koncepcji. W tym celu przeprowadziła też analizę porównawczą, zestawiając Piagetowską propozycję teoriopoznawczą z pozytywistyczną orientacją epistemologiczną (w jej wersji klasycznej, Millowskiej) oraz z opozycyjną względem tej ostatniej w zakresie jej głównych tez – koncepcją hipotetyzmu Karla Poppera. Realizacja określonego wyżej celu nadrzędnego wymagała jednak przyjęcia jakiejś „zewnątrznej” wobec Piagetowskiej koncepcji perspektywy poznawczej, a także wobec dwóch pozostałych koncepcji. Tak więc Autorka uczyniła następny krok (po rekonstrukcji logicznej i ustaleniu literalnego sensu, dosłownej „treści” analizowanej koncepcji): przyjęła perspektywę poznawczą epistemologii historycznej, koncepcji teoriopoznawczej wypracowanej przez Jerzego Kmitę (i po pewnych modyfikacjach, nazwanej później teoretyczną historią nauki), której podstawowym punktem wyjścia jest społeczno-regulacyjna teoria kultury tegoż autorstwa. W ten sposób przekroczyła niejako granicę pomiędzy badaniami koncentrującymi się głównie – czy wyłącznie (neopozytywiści) – żeby

³ Praktyczno-objektywne odniesienie przedmiotowe danego zespołu T twierdzeń (danej teorii T) Autorka rozumie – za Jerzym Kmitą – jako dziedzinę tych wszystkich zjawisk, które wygenerowało doświadczenie społeczne, kodyfikowane i dedukcyjnie systematyzowane przez zespół T twierdzeń (teorię T) [Zamiara, 1979, s. 102].

przywołać znane powszechnie w filozofii nauki, Reichenbachowskie rozróżnienie – na „kontekście uzasadniania”, a więc badaniu „wewnętrznych”, logicznych właściwości i relacji w obrębie danej koncepcji dla orzeczenia jej prawomocności, i na „kontekście odkrycia” wiedzy naukowej, rozumiejąc jednak ten ostatni nie w sensie pozytywistów – jako kontekst psychologiczny, ale w sensie założonej przez siebie perspektywy badawczej – jako społeczno-historyczny kontekst odkrycia, stanowiący integralny składnik kontekstu uzasadniania.

Przyjęcie perspektywy poznawczej epistemologii historycznej, a szerzej – kulturoznawczej opcji badawczej, pozwoliło Autorce w konsekwencji ustalić, że to, co w Piagetowskim rozumieniu miało być procesem rozwoju wiedzy naukowej, okazało się w rzeczywistości swojego rodzaju mechanizmem psychologicznym. Charakteryzuje on sposób, w jaki dowolne jednostki ludzkie (podmioty poznania) przyswajają sobie treść potocznego doświadczenia społecznego (w postaci określonych przekonań), a ponadto pokazuje, jak uczeni – twórcy nauki – partycypują w społecznej świadomości metodologicznej, regulującej praktykę badawczą. Zdaniem Krystyny Zamiary ten psychologiczny mechanizm dochodzenia do wiedzy stanowi praktyczno-objektywne odniesienie przedmiotowe psychologii genetycznej, którą *de facto* – jako psychologiczna teoria wiedzy naukowej, naukowego poznania – jest epistemologia genetyczna Piageta; w taki w każdym razie sposób mechanizm ten jest rozpoznawany na gruncie epistemologii historycznej. W tej sytuacji zakres stosowalności praktycznej Piagetowskiej propozycji epistemologicznej zostaje ograniczony, jak już powiedziano, do opisu sposobu uczestniczenia jednostkowo ujmowanych podmiotów poznających w potocznym doświadczeniu społecznym oraz partycypowania jednostek twórczych naukowo w praktyce badawczej za pośrednictwem regulującej ją społecznej świadomości metodologicznej. Dodać jeszcze trzeba, a jest to rzecz pierwszorzędnej wagi dla rozwoju wiedzy naukowej, że normy poznawcze i dyrektywy metodologiczne określające sposoby ich realizacji, tworzące łącznie ową świadomość, a więc to, co nazywane jest na gruncie epistemologii historycznej społeczno-subiektywnym kontekstem praktyki badawczej, pozostają zdeterminowane w ramach Piagetowskiej epistemologii (psychologii) genetycznej

przez tzw. umysłowe struktury logiczno-matematyczne, aprioryczny składnik, nieodłącznie związany z przekonaniem normatywnymi lub opisowymi. Nie stanowi on wprawdzie jeszcze wiedzy w postaci „gotowej”, ale uważany jest za warunek niezbędny dla możliwości jej ukonstytuowania się. Znaczący to, że treści naszego doświadczenia ujęte są od razu w pewną formę logiczno-matematyczną. Jeżeli uwzględnić jeszcze i to, że owe struktury logiczno-matematyczne stanowiąc mają, jako ontologicznie pierwotne, „podstawę i gwarancję obiektywności (adekwatności) i intersubiektywnej komunikowalności wszelkich przekonań indywidualnych i społecznych” [Zamiara, 1979, s. 90], to odpowiedź na postawione przez Autorkę pytanie o praktyczno-obiektywne odniesienie przedmiotowe epistemologii genetycznej, w sensie ustalonym przez epistemologię historyczną, jest negatywne: Piagetowska teoria rozwoju wiedzy naukowej, ujmująca cechy tej wiedzy jako uwarunkowane przez prawidłowości psychobiologiczne, nie jest w stanie za pomocą podobnie uwarunkowanych dyrektyw metodologicznych ani pełnić funkcji „naukotwórczej”, ani odpowiedzieć na społeczne zapotrzebowanie kierowane pod jej adresem ze strony praktyki społecznej, a tym samym – poszerzyć zakres zastosowań praktycznych wiedzy naukowej.

3.

Zagadnieniem, któremu Profesor Krystyna Zamiara poświęciła sporo uwagi w ramach prezentowanych tu dziedzin Jej zainteresowań poznawczych, jest problem psychologizmu, rozpatrywany w aspekcie metodologicznym. Analizowała ten problem zwłaszcza w praktyce badawczej nauk humanistycznych oraz w badaniach psychologicznych, w mniejszym natomiast stopniu w praktyce badawczej filozofów. Odróżniwszy w ramach tej ostatniej psychologizm *metodologiczny* od psychologizmu *filozoficznego* (każdy psychologista filozoficzny jest zarazem psychologistą metodologicznym, ale odwrotna zależność nie musi zachodzić), przyjęła jako założenie własnych badań ten pierwszy, w uogólnionej wszakże postaci w stosunku do tej, jaką zaproponował John Stuart Mill. Psychologizm

metodologiczny w zmodyfikowanej postaci to stanowisko, w myśl którego wiedza humanistyczna jest sprowadzalna (winna być – w wersji normatywnej) do psychologii drogą dedukcyjnie rozumianego wyjaśniania twierdzeń humanistycznych za pomocą praw (teorii) psychologicznych. Uogólnienie, o którym mowa, wynika z poszerzenia bazy eksplanacyjnej psychologii o inne – niż introspekcyjne – jej odmiany, których Mill, siłą rzeczy, nie mógł wówczas uwzględnić. Psychologia introspekcyjna odgrywała istotną rolę w artykułowaniu psychologizmu filozoficznego: stanowiska, zgodnie z którym sprowadzenie (eksplanacyjnie) do tej postaci psychologii twierdzeń normatywnych i normatywno-opisowych humanistyki, dotyczących wartości poznawczych (w tym logicznych), etycznych i estetycznych, miało stanowić dowód na to, iż (1) twierdzenia te mówią w istocie o pewnych stanach rzeczy z zakresu świadomości indywidualnej, co tym samym (2) uprawomocnia filozoficznie stosowne normy i wartości.

Prowadzone przez Krystynę Zamiarę studia nad psychologizmem zakładanym w psychologii i w humanistyce w różnych okresach rozwoju tych nauk pokazały, iż psychologia do dziś nie do końca zrezygnowała z podporządkowania sobie humanistyki i to nie tylko w zakresie metodologii, ale i problematyki badań oraz rozumienia zjawisk społeczno-kulturowych. Natomiast psychologizm w różnych dyscyplinach humanistycznych stanowił tylko pierwszy etap rozwoju tych dyscyplin (ważny z uwagi na wyodrębnianie się ich z filozofii i uzyskiwanie statusu nauki empirycznej), etap przewyższony w ramach przełomu antypozytywistycznego w humanistyce.

Badania nad psychologizmem w praktyce naukowej psychologów i w różnych działach humanistyki przerodziły się z czasem w badania nad rozwojem psychologii – z jednej strony, i dyscyplin humanistycznych – ze strony drugiej. Pierwotnie synchronicznie ujmowany problem relacji psychologii i humanistyki, rozwiązywany przy tym jako problem z zakresu epistemologii i (opisowej) metodologii nauk, przekształcił się następnie w znaczące zagadnienie z zakresu teoretycznej historii nauki. W odniesieniu do humanistyki (nauk o kulturze) analiza przemian w myśleniu o kulturze i uczestnictwie w kulturze oraz poszukiwanie różnych, w tym także

epistemologicznych, źródeł owych przemian, doprowadziły Autorkę do wyróżnienia trzech podstawowych perspektyw poznawczych badań nad taką problematyką: naturalistyczno-psychologistycznej, antypsychologistyczno-indywidualistycznej i antyindywidualistyczno-antypsychologistycznej. Przeprowadzona krytyczna analiza rodzaju występujących trudności (ograniczeń) związanych z wymienionymi opcjami epistemologicznymi zaowocowała projektem czwartej perspektywy poznawczej. Autorka podjęła badania różnych teorii humanistycznych pod kątem tego, czy u ich podstaw leżą założenia-składniki owej projektowanej/eksplikowanej perspektywy poznawczej.

4.

Przyjęcie przez Krystynę Zamiarę kulturoznawczej perspektywy poznawczej w odniesieniu do nauki, filozofii nauki i metodologii pozwoliło Jej przejść do badań teoriokulturowych i nadać wynikom tych badań charakter opisowy. Można powiedzieć, że ewolucja Jej zainteresowań poznawczych przebiegała od badań *stricte* logiczno-metodologicznych do badań kulturoznawczych. Zakres prowadzonych przez Nią badań został więc rozszerzony o trzecią dziedzinę problemową, której centralny problem wyraża się w pytaniu: co decyduje o tym, że jesteśmy w stanie, zarówno jako jednostki, jak i określone grupy społeczne, przyswajać sobie, ale i twórczo modyfikować, kulturę, w której żyjemy? Pytanie to ukierunkowuje działalność badawczą Krystyny Zamiary na poszukiwanie i analizę czynników warunkujących nasze (bierne i/lub czynne) uczestniczenie w zastanej kulturze przy odwołaniu się do wiedzy z zakresu psychologii oraz nauk o kulturze, odpowiednio reinterpretowanej i integrowanej na gruncie specyficznego podejścia kulturoznawczego; w jego ramach traktuje się kulturę jako myślowe zaplecze – regulator wszelkich działań społecznych. Psychologiczne i pozapsychologiczne determinanty procesu uczestniczenia w kulturze analizowane są przez Autorkę przede wszystkim w odniesieniu do społeczności uczonych, zwłaszcza reprezentujących humanistyczną praktykę badawczą, do regulującej ową praktykę świadomości metodologicznej (w sensie: nauki jako dziedziny kultury). Tak ukierun-

kowanym badaniom nad procesem uczestnictwa jednostek w kulturze towarzyszy, jako niezbędna ich podstawa, refleksja metodologiczna – z jednej strony poddająca krytycznej analizie dotychczasowe modele badań nad kulturą i partycypacją kulturową, z drugiej zaś próbująca zarysować nowy model tego rodzaju. Tak więc trzecia dziedzina problemowa: teoria uczestnictwa w kulturze, pozostaje w określonych związkach z problematyką dwóch pozostałych dziedzin.

Bibliografia

- Zamiara K., (1974), *Metodologiczne znaczenie sporu o status poznawczy teorii. Z problematyki związków między metodologią nauk i teorią poznania*, Warszawa, PWN.
- Zamiara K., (1979), *Epistemologia genetyczna Piageta a społeczny rozwój nauki*, Warszawa-Poznań, PWN.
- Zamiara K., (1987), „Realistyczne i instrumentalistyczne stanowisko wobec wiedzy naukowej”, [w:] *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, [red.] Z. Cackowski, J. Kmita, K. Szaniawski, Wrocław, Ossolineum, s. 553–564.
- Zamiara K., (1992), „Psychologia a kulturoznawczo zorientowana epistemologia”, [w:] *Epistemologiczne podstawy badań nad kulturą*, [red.] K. Zamiara, Warszawa-Poznań, PWN, s. 26–49.
- Zamiara K., (1995), „Konstrukcja podmiotu w społeczno-regulacyjnej teorii kultury Jerzego Kmity”, [w:] *Humanistyka jako autorefleksja kultury*, [red.] K. Zamiara, Poznań, CIA-Books Svaro, s. 63–71.
- Zamiara K., (1998), „Psychologia a epistemologia”, [w:] *Podmiot poznania z perspektywy nauki i filozofii*, [red.] E. Kałuszyńska, Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN, s. 109–116.
- Zamiara K., (2001), „Psychologizm w badaniach humanistycznych”, [w:] *Blaustein. Koncepcja odbioru mediów*, „Filozofia XX Wieku”, [red.] Z. Rosińska, Warszawa, Prószyński i S-ka, s. 195–203.
- Zamiara K., (2005), „Czy epistemologiczna analiza koncepcji humanistycznych może być zarazem analizą kulturoznawczą? Zamiast wprowadzenia”, [w:] *Kultura, komunikacja, podmiotowość. Szkice epistemologiczno-kulturoznawcze*, [red.] K. Zamiara, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 7–13.
- Zamiara K., (2009), „Perspektywy poznawcze nauk humanistycznych a sposób ujmowania relacji: jednostka – kultura”, [w:] *W kręgu filozofii nauki, kultury i społeczeństwa*, [red.] T. Buksiński, E. Pakszys, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, s. 111–125.

Pełny wykaz publikacji Krystyny Zamiary znaleźć można w:

Nauka, kultura, społeczeństwo. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Krystynie Zamiarze, [red.] J. Grad, J. Sójka, A. Zaporowski, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2010, s. 15–27.

Methodological and Non-Methodological Aspects of the Development of Science as seen from Krystyna Zamiara's Research – Oriented Perspective

ABSTRACT. The main purpose of the paper is to present the results of the cognitive research program which was developed by K. Zamiara with respect to the methodology of empirical sciences. The direction of this program is connected with the following question: to what extent does the development of scientific cognition depend on inner methodological factors and how much does this cognition depend on external (social and psychobiological) factors? The inner factors that Zamiara refers to are presented on the example of the dependency between a theory's cognitive status and reductionist practices in science. The influence of external factors is exemplified by J. Piaget's genetic epistemology and by a research-oriented perspective in historical epistemology (historical and social dependencies of the development of scientific cognition). This perspective allows one to evaluate the cognitive value of Piaget's theory.

KEY WORDS: methodology of science, cognition, models of reduction, genetic epistemology, historical epistemology

Barbara Kotowa, Zakład Filozofii Nauki, Instytut Filozofii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. Szamarzewskiego 89C, 60-568 Poznań, barbara.kotowa@wp.pl